

“Zonder continuïteit komt er niets van een project terecht”

Vijftien jaar lang geld en manschappen voor arboretum en Zuiderpark

Rob van der Ham is vanaf 1975 werkzaam geweest bij verschillende dienstonderdelen van de gemeenten Den Haag. Sinds zijn pensioen dit jaar is hij ondermeer nog werkzaam aan de renovatie van het arboretum in het Zuiderpark in opdracht van de Dienst Stadsbeheer. Dit arboretum omvat een zestigtal percelen met een totaal oppervlak van 14 hectare waarin een groot aantal exotische heesters en bomen is aangeplant.

Auteur: Karlijn Raats

Rob van der Ham, protégé van de welbekende wijlen Doorenbos, begon na zijn universitaire studie landschapsarchitectuur in Wageningen eerst bij de toenmalige Rijkspanologische dienst. Maar besloot al snel het landelijk niveau te verwisselen voor het stedelijke. Zijn loopbaan in Den Haag begon als hoofd

van de ontwerpafdeling bij de Dienst der Gemeenteplantsoenen en eindigde in diezelfde gemeente bij de Dienst Stedelijke Ontwikkeling als programmamanager openbare ruimte. Hij was ondermeer mede initiator van de Floriade Den Haag-Zoetermeer en hij gaf samen met de collega uit Zoetermeer leiding aan het ontwerpteam voor

Blik op een vak voorafgaand aan de opruimwerkzaamheden

Het Zuiderpark –honderd hectaren groot –werd in 1930 aangelegd en is een typisch ‘volkspark’, zoals ook het stadspark van Hamburg en het Central Park in New York. Volksparken waren vooral tussen 1850 en 1930 een trend. Voorheen waren de stadsparken voor de upper ten in hun koetsjes, maar nu waren de volksparken voor iedereen toegankelijke, inclusief de arbeiders. De parken kregen een sociale functie en er werden voor het eerst daarin sportvelden aangelegd voor de atletiekverenigingen en voetbalverenigingen die als paddestoelen uit de grond waren verzeen. Naast sportvoorzieningen werden in het Zuiderpark ook een rosarium aangelegd, vaste plantentuinen, speelweiden, spartelvijvers en school- en kindertuinen voor natuureducatie.

Beeld van vak 'Amerika' na opruimwerkzaamheden

het masterplan van de Floriade.

Maar niet alleen als ambtenaar verdiende van der Ham zijn sporen. Van 1987 tot 1992 was hij voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Tuin- en Landschapsarchitectuur (NVTL).

Van der Ham heeft ook gedurende acht jaar bij de Bestuursdienst van Den Haag gewerkt, waarin hij de functie vervulde van directe adviseur van de wethouders die belast waren met de portefeuille van stadsbeheer en groenvoorzieningen.

In die hoedanigheid werd hij in 1995 aangewezen als projectleider voor de renovatie van het Zuiderpark – de erfenis van Doorenbos –, waar een grote achterstand in het beheer en het onderhoud was ontstaan.

Het project kwam in 2000 gereed en Van der Ham schreef er een boek over: 'Het Groote park een tuin op het zuiden, geschiedenis van het Zuiderpark 1908-1998' over. Ook schreef hij het boek 'Groen goed, handreiking kwaliteit openbaar groen'. Inmiddels is hij met pensioen, maar zijn taak zit er nog niet op: het arboretum, onderdeel van het Zuiderpark, was ook aan zijn zorg toevertrouwd, maar dat project had nogal wat voeten in de aarde. Volgend jaar wil Van der Ham het arboretum afgerond hebben. Een typisch 'zomergastengesprek' met een gefocuste en erudiete groenman in zijn eigen tuin, ontwerpatelier op zolder en werkkamer barstensvol literatuur over groen.

Rommel opruimen

Boomzorg zit aan tafel met Van der Ham, in zijn achtertuin, midden tussen de verschillende soorten –door spechten bewerkte- Juglans, leilindes, appelbomen, wilde pruimenboom, Arbutus, Cornus Mas, Clematis, Clerodendron met zijn pindakaasgeur, bomen en planten in potten, vlinders en vrolijk kwetterende vogels. Hij

oogt als een zwaargewicht. En dat is hij ook: hij weet waarover hij praat als hij uitlegt over zijn tuin en hij weet waarover hij praat als hij zijn visie op het Zuiderpark geeft.

Het Zuiderpark, dat in 1930 werd aangelegd en een erfenis was van oud-parkmeester Doorenbos, was hard toe aan een grote opknapbeurt. Binnen de verantwoordelijke dienstonderdelen hadden grote reorganisaties plaats gevonden. Veel kennis was hierbij verloren gegaan en dat ging ook nog gepaard met het achteruit gaan van de sortimentskennis zoals in veel gemeentelijke groendiensten. Het was een tijdje in de mode om zo 'natuurlijk' mogelijk te beheren: men liet fluitenkruid, brandnetels en vlierstruiken staan en de kwaliteit van het groen ging hard achteruit. De bomen in het arboretum waren niet meer te zien achter een oerwoud van verwilderde

groenopstanden. Zonde, zo begint Van der Ham: "Vroeger, wanneer de prunussen bloeiden, werd het park 's avonds feestelijk verlicht. Dan liep heel Den Haag uit om dat te bekijken. Maar deze prunussen zijn op den duur gerooid en niet meer vervangen. Ik weet niet eens meer waar ze gestaan hebben..."

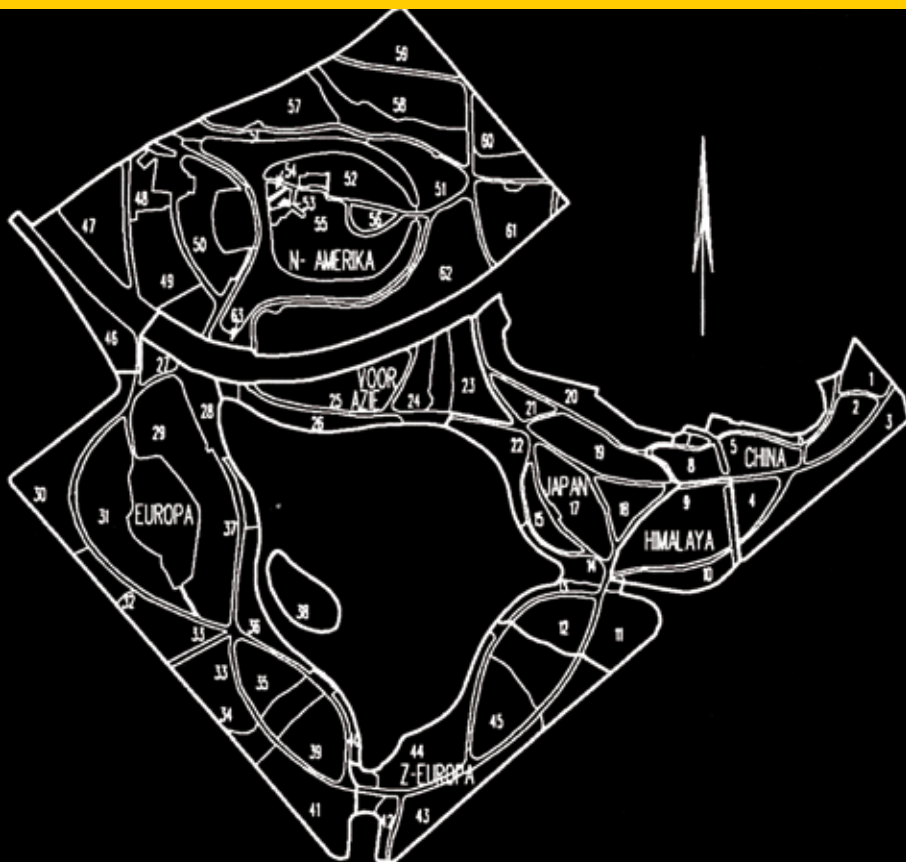
Door inklinking van het veenweidegebied waarop het Zuiderpark is aangelegd steeg de grondwaterstand, waardoor bomen tijdens stormen regelmatig omwaaiden. De dichtbegroeide plaatsen van het park waren verblijfplaatsen voor zwervers en homo's. De bezoekers meden het park. In 1995 besloot de gemeente tot renovatie en richtte er een projectgroep voor op. Het park, een voorbeeld van de 'achterkant' van de samenleving, moest de 'voorkant' van de samenleving worden. Van der Ham kreeg de leiding over de ontwikkeling van het park. De totale kosten van de groene renovatie bedroegen 22 miljoen, een bedrag dat nooit eerder aan een Haags groenproject was besteed! Voor het arboretum moest eerst een uitgebreid onderzoek worden gedaan, niet alleen naar de aanwezigheid en vitaliteit van de soorten, maar ook naar de mogelijkheden om de wateroverlast te verminderen. De projectgroep legde een netwerk aan met daarin onder meer leden van de Nederlandse Dendrologische Vereniging.

Nieuw materiaal

De uitvoering van de inventarisatie was een tijdrovende aangelegenheid. Doorenbos had een

Doorenbos was een fantastische arborist, maar geen architect. Van der Ham ontwierp waterpartijen en richtte her en der het landschap wat anders in. In vak Amerika creëerde hij een bosvijver.

Detailkaart van het 'Landengebied'.

immens netwerk met het buitenland. Hij kreeg van alles toegezonden, zelfs als hij er niet om had gevraagd. Ook had hij verschillende kwekerijen en 300 hoveniers tot zijn beschikking, dus overal in Den Haag heeft hij zijn sporen nagelaten. In het Zuiderpark staan meer dan duizend soorten. Van der Ham liet in het najaar 1997-voorjaar 1998 twee topdendrologen naar de bestaande lijsten kijken: wijlen Theo Janson, en Hans Janssen, inmiddels gepensioneerd Larenstein-docent. Dat kostte bakken tijd, want zij moesten de oerwoudjes doorzoeken naar wat er nog wel en niet stond. Wat er wel stond, was ook niet altijd goed gedocumenteerd. Voor de herinrichting van het arboretum was nieuw plantmateriaal noodzakelijk. Daarnaast ontwierp Van der Ham nieuwe indelingen binnen de plantvakken, plaatselijke grondophogingen en hier en daar nieuwe waterpartijen. "Doorenbos was een geweldig botanicus, maar geen ontwerper. Nu hebben het park en het arboretum meer openheid en esthetische belevingswaarde gekregen."

Maar ook de herinrichting en de keuze van de nieuw te planten soorten moesten vastgesteld worden. "Het plantmateriaal moest een hoge belevingswaarde hebben. We wilden dus geen

wetenschappelijk interessante soorten, die de bezoekers toch niet herkennen, maar opvallende soorten. Een voorbeeld hiervan zijn de nationale bomen van verschillende landen, die spreken het publiek aan. Ook wilden we de echte soorten inzetten en niet beginnen aan de nasleep van hun cultivars. We zijn vervolgens de literatuur ingedoken om te kijken in welke landen de soorten groeiden, aangezien we de continenten van het 'landengebied' aanhielden. We kwamen aan het materiaal door Nederlandse kwekers te laten inschrijven. Vaak konden zij dan aan het materiaal komen. Sommige dendrologen namen materiaal mee uit het buitenland of bestelden digitaal zaad uit het buitenland." Ook liet Van der Ham door het bedrijf Geo Plus het hele park GPS inmeten. Alle bomen en struiken staan nu GPS-geregistreerd.

Recreatie

Het einde van het arboretum-project is na tien jaar in zicht. Volgens Van der Ham is het medio 2011 afgerond. De zojuist afgezwaaid landschapsarchitect legt uit: "We hebben de basisaanpak van de renovatie van het arboretum bijna gereed. Deze basisaanpak was alle percelen die nu volstaan met onkruid en vlierbomen

op te schonen, zodat er ruimte ontstaat rond bestaande bomen en voor nieuwe aanwinsten." Grote stukken van het arboretum zijn al opgeschoond. Het toont er open en de mooie planten en bomen staan weer in het zicht. Er komen nu mensen picknicken, barbecuen en wandelen. "Ik heb zelfs al twee dames op de foto gezet die aan het golfen waren!", lacht Van der Ham. Het stadsarboretum heet ook wel het 'Landengebied', omdat het is ingedeeld in themagebieden volgens continenten. Zo zijn er Noord- en Zuid-Europa, Noord-Amerika, klein-Azië, Japan, China en Himalaya. Deze gebieden worden ieder aangekondigd met een ludiek kunstwerkje. Deze kunstwerken heeft Van der Ham zelf uitgezocht. "Ik heb ervoor gezorgd dat ze esthetisch extra mooi zijn, want de ervaring leert dat vandalen als eerste lelijke dingen afbreken of onderklieberen. De mooie dingen laten ze eerder met rust. Alsof ze daar toch respect voor opbrengen."

Uitdaging

De inrichting van het arboretum is om meerdere redenen een uitdaging. Van der Ham legt uit: "Een arboretum kun je niet vergelijken met een openbaar stadspark. Arboretum-beheerders kunnen echt helemaal kiezen voor het sortiment dat zijzelf interessant vinden. Maar in de openbare ruimte moet je rekening houden met de bezoekers. Die hebben door de beugel genomen geen enkele sortimentskennis." Dat doen Van der Ham en zijn team door het park makkelijk beheerbaar te maken om het netjes te kunnen houden, maar ook door de belevingswaarde zo hoog mogelijk te maken. "De heesters en bomen moeten uitstraling hebben. Je kunt wel een boom neerzetten die een wetenschappelijke waarde heeft, maar de bezoeker ziet dat niet. Een boom moet dus allereerst opvallen. Zo laten we oude bomen, die matig gezond zijn, zo veel mogelijk staan. Weliswaar onder goed toezicht en goede zorg. Maar oude stammen zorgen voor een boeiend en blikvangend beeld." Een ander verschil tussen een arboretum en een openbaar stadspark is dat je moet anticiperen op vandalisme. Van der Ham maakt het nogal eens mee dat jeugd pasgeplante struiken uittrekt of takken afbreekt. Dat gebeurt in een arboretum niet. "Hierdoor kunnen we in het arboretum van het Zuiderpark niet of nauwelijks met jong materiaal werken" zo legt de landschapsarchitect uit. "Maar soortecht materiaal uit landen of gebieden zoals Japan, China of de Himalaya is altijd jong. Grotere

maten aanplanten is dan ook de enige optie die ons rest. We zetten het jonge materiaal dat binnenkomt hierdoor eerst een aantal jaren op onze kwekerij voordat het in het park wordt gezet. Dit proces is jaren geleden al begonnen. We zijn wat betreft nieuw materiaal al wel heel wat kwijtgeraakt, doordat het materiaal niet aansloeg in de grond, of doordat het door mensen uit de grond is getrokken of is meegenomen. Er is soms een uitval van 50 procent en sommige bomen zijn al twee keer ingeboet. Als verantwoordelijken in de politiek en het management zouden weten dat het er in de praktijk zo aan toegaat, dan zou er waarschijnlijk meer geld komen voor bijvoorbeeld hekken en toezicht. Maar dit park is nu nog openbaar en zal dat voorlopig ook blijven.”

Continuïteit

De goede communicatie met de stadskwekerij over de zorg voor de gearriveerde exoten is een voorbeeld van de uitdagingen waar het renovatieteam mee te maken heeft. “Je moet het doen met de mensen en de middelen die je hebt en accepteren dat je soms te maken hebt met discontinuïteit of door tijdgebrek met onvoldoende geïnstrueerde medewerkers. Ook zijn de onderhoudslasten al snel te duur voor de gemeente. We sluiten als team voortdurend compromissen. Maar ik ben al blij verrast dat we al die jaren toch geld hebben kunnen krijgen voor de voortzetting van het arboretumproject en dat de groenbeheerders met dat projectgeld de klus telkens hebben kunnen klaren. Ook ben ik blij dat ikzelf al die tijd projectleider ben gebleven en niet dat een ander het stokje van me moest overnemen. Personeelwisselingen of afkappen van groeninvesteringen zijn zo gebeurd: de universiteiten en de overheid stoten dit soort plantenverzamelingen de laatste jaren steeds meer af omdat in het management hun eigen kennis van het groen en van de betekenis ervan in brede zin afkalft. Ik heb me hard gemaakt voor deze renovatie en er werd naar me geluisterd. Dat komt waarschijnlijk deels doordat ik tot de gemeentelijke staf behoorde en zeker in de beginfase van mijn loopbaan als een van de weinigen in de gemeentelijke groenwereld een universitaire graad had. We zijn in totaal al vijftien jaar met het arboretum bezig. Het is bij een project als dit het allerbelangrijkst dat er continuïteit is: dat je met dezelfde mensen hetzelfde beleid kunt uitvoeren, anders wordt het niets.”

Na de renovatiewerkzaamheden spotte Van der Ham tot zijn grote plezier twee dames die in het park aan het golfen waren.

Van der Ham: “Het plantmateriaal van het arboretum moest een hoge belevingswaarde hebben. We wilden dus geen wetenschappelijk interessante soorten die de bezoekers toch niet herkennen, maar opvallende soorten. Een voorbeeld hiervan zijn de nationale bomen van verschillende landen, die spreken het publiek aan.”

Opening van het gerenoveerde Zuiderpark: Van der Ham leidt prins Willem Alexander rond.